

ЕСТЕСТВЕН МОНОПОЛ И ЦЕНОВА ДИСКРИМИНАЦИЯ: ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ

Юри Иванов ¹, Валентин Велев ²

¹ Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, 1700 София, ohio@abv.bg

² Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, 1700 София, velev_mgu@abv.bg

РЕЗЮМЕ. Разглеждат се особености в механизма на ценова дискриминация при предоставянето на обществената услуга „ПБВ“. Емпирично изследване на неравно третиране на потребителите на услугата „питейно-битово водоснабдяване“ в село Тополчане, община Сливен по Преписка в Комисия за защита от дискриминация. Анализират се вредните ефекти възникващи в разменните и договорните отношения между фирмата-монополист и потребителя. Вредните ефекти в социалната регулация и възникването на два потребителски сегмента: привилегирани потребители и дискриминирани потребители. Ролята на държавното регулиране на услугата в РБългария и институционалната среда за провеждане на ценова дискриминация при предоставяне на услугата „питейно-битово водоснабдяване“. **Обосновава се** подход за институционална промяна и създаването на схема за целево подпомагане при ограничаващ критерий „социална поносимост“ на цената на услугата.

NATURAL MONOPOLIES AND PRICE DISCRIMINATION: EMPIRICAL STUDIES

Yuri Ivanov ¹, Valentin Velev ²

¹ University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", Bulgaria, ohio@abv.bg

² University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", Bulgaria, velev_mgu@abv.bg

ABSTRACT. The specifics in the mechanism of price discrimination in the public service "WSPs". Empirical study of unequal treatment of service users "drinking water" in the village Topolchane, Sliven Municipality on file at the Commission for Protection against Discrimination. Analyze the harmful effects arising in circulation and the contractual relationship between the company and the consumer monopoly. Adverse effects in the social regulation and the emergence of two user segments: consumer preference and discriminated against consumers. The role of government regulation of the service in Bulgaria and institutional environment for the conduct of price discrimination in the provision of "drinking water". Be justified approach to institutional change and the creation of a targeted assistance in limiting criterion "social tolerance" for the service.

Въведение

Ценова дискриминация съществува, когато един и същ продукт се продава на различна цена на различни купувачи. В теоретичен план, когато потребителите на определена услуга могат да бъдат разделени на групи, тогава фирмата би увеличила печалбата си от определянето на няколко цени. Различните цени позволяват: фирмата да присвои потребителския излишък от едната група потребители; фирмата да продаде с печалба допълнително количество на другата група потребители. Най-големият проблем за фирмата е идентифицирането и разграничаването на потребителите и намирането на подходящ начин да бъдат накарани да платят различни цени. Ценовата дискриминация се прилага по-лесно от фирма-монополист, защото тя контролира изцяло предлагането на дадена услуга [Ракарова, С., А. Еленкова. Индустринална икономика, С., 2012]. Същевременно следва да се има предвид, че и без монополно положение е възможно провеждането на дискриминационна ценова политика, което води до формулирането на различни видове ценова дискриминация [Пигу, А. Экономическая теория благосостояния, М., 1985].

В случаите на регионални естествени монополи Комисия за защита на конкуренцията дефинира понятието господстващо положение на предприятие, което с оглед на

своя пазарен дял, финансови възможности, възможности за достъп до пазара, технологично равнище и стопански отношения с други предприятия може да попречи на конкуренцията на съответния пазар, тъй като е независимо от своите конкуренти, доставчици или купувачи. Приема се, че едно предприятие има господстващо положение, ако има по-голям дял от 35 на сто от съответния пазар. Злоупотребата с господстващо положение включва икономическа дейност, свързана със забранени действия на предприятия с монополно и господстващо положение, чрез които пряко и косвено се налагат необосновани цени за продажба или други нелоялни търговски условия. Дискриминацията е свързана със злоупотреба с господстващо положение при значителна пазарна мощ [Комисия за защита на конкуренцията, <http://www.cpc.bg>].

Услугата „питейно-битово водоснабдяване“ - ценова дискриминация

Емпирично изследване за ценова дискриминация: село Тополчане, община Сливен

Основен подход за осъществяването на ценовата дискриминация е неравното третиране на потребителите на услугата „питейно-битово водоснабдяване“ в село Тополчане, община Сливен по Преписка № 185/2008 г. в

Комисия за защита от дискриминация [Комисия за защита от дискриминация, <http://www.kzd-nondiscrimination.com/layout/>].

ВиК-операторът сегментира пазара на географски признак в два квартала – централен и североизточен, като броя на физическите лица по постоянна регистрация е приблизително еднакъв :

- квартал Централен = 1 503 брой (50,60%), дискриминирани потребители
- квартал Североизточен = 1 539 брой (49,40%), привилегирани потребители

Спрямо двете групи потребители се прилагат две различни разпоредби от един и същ нормативен акт [4]. Установяването на ползвано количество питейна вода се отчита по два различни начина.

При обективния (стандартен) метод:

Общото количество вода, отчетено чрез водомерни устройства е:

- общото количество вода подадено към с. Тополчане = 124 058 куб.м (100 %)
- общо количество инкасирана вода (чрез водомери) = 43 367 куб.м (35%).

Разликата между общото количество вода и инкасираната чрез водомери вода е = 80 691 куб.м. Следователно, общите загуби на вода са 65 %. В конкретният случай за с. Тополчане, ВиК-оператора посочва търговски загуби от 25%, които се отнасят само до дискриминираните потребители и представляват незаплатена вода в размер на = 10 842 куб.м. Търговските загуби се определят като водни количества, които не могат да бъдат точно измерени поради различия в точността на средствата за измерване, слаби течове или кражби на вода. Законодателят е дефинирал този тип загуби на вода във ВС само в две възможни направления – техническата характеристика на индивидуалните водомери и незаконните водопроводни отклонения.

Следователно, ограничаването на този тип загуби се извършва чрез избор на подходящи и правилно оразмерени общи и индивидуални водомери и редовни проверки за точността им, както и откриване и прекъсване на незаконните водопроводни отклонения.

При субективния метод :

В държавната регулация на услугата «ПБВ» е предвидена хипотеза, която предвижда извършването на търговски плащания, които се определят по предположение, а не чрез измерване. Съгласно разпоредбите [Наредба № 4 от 14 септември 2004 г. (Обн. DV. br. 88 от 8 Октомври 2004 г.)]

Наредба № 1 от 5 май 2006 г. (Обн. DV. br. 43 от 26 Май 2006 г.), при липса на водоизмервателен уред, инкасаторът е длъжен да фактурира ежемесечно по 5 куб.м вода на всяко ФЛ с постоянна регистрация на конкретния имот. Липсва обосновка по какви критерии са посочени точно тези стойности за определяне на финансовите задължения на посочените категории потребители. В конкретният случай това означава, че за 1539 физически лица за една календарна година (2008г.), фактурираното количество вода следва да бъде = 92 340 куб. м.

От наличните данни, ВиК-операторът декларира физически загуби на вода = 80 691 куб.м. За удостоверяване на резултатите от наблюденията и проверките за физически загуби на вода, се съставят протоколи. Протоколите се документират в специален регистър, който се води от Управителят на търговско дружество „ВиК“ ООД Сливен. Местата с регистрирани течове се отбелязват на скица в подходящ мащаб. Извършените през годината проверки и резултатите от тях се отразяват в годишния отчетен доклад. Протоколите от извършените проверки се съхраняват до следващата проверка за срок не по-малък от 5 години. ВиК-операторът не представя заверени копия от официалния си регистър (Дневник на аварияте), за да се установи броя на техническите аварии в с. Тополчане и съпътстващите физически загуби на вода. Не представя протоколи, установяващи течовете на питейно-битова вода, съгласно нормативната уредба [5] и съответно невключени в Ремонтната програма на Бизнес-плана на дружеството.

В резултат, ако сравним дължимото количество вода с изчислените общи загуби от 80 691 куб.м ще се получи, че всъщност търговско дружество „ВиК“ ООД – Сливен няма никакви загуби и ще е фактурирало дори наказателна премия от 11 649 куб. м срещу потребителите неползвали водомерни устройства.

Договорни отношения - вредни ефекти

Поставянето на потребителите в неравно положение спрямо един и същ воден оператор, при предоставянето на една и съща услуга формира дискриминационна среда. Получаването на услугите „питейно-битово водоснабдяване“ се осъществява след сключване на договор при публично известни общи условия, предложени от ВиК-оператора и одобрени от ДКЕВР. Договорите, регулиращи отношенията между ВиК-операторите и потребителите, имат съществени особености. Това е потребителски договор за условията и реда за предоставяне на ВиК-услуги, когато едната от страните е лице, което сключва договора за задоволяване на свои нужди, а не да използва придобитото за препродажба, производство или за упражняване на професия. По същество това са два типа договори.

Предварителният договор узаконява процедурата по свързването на имота на потребителя към общата водоснабдителна система. Собственикът на имота получава абонатен номер, чрез който се идентифицира в търговския регистър на ВиК-оператора. Всеки потребител сключва индивидуален договор при общи условия за предоставяне на ВиК-услуги, където са посочени броя и мястото на монтиране на водомерите, финансовите взаимоотношения между страните, взаимното задължение на страните за опазване на съоръженията и за осигуряване на достъпа в тях, условията и реда за изменение, допълване и прекратяване на договора. Заплащането на ВиК-услугите се извършва въз основа на измереното количество изразходвана питейно-битова вода от водоснабдителната система на ВиК-оператора, отчетено чрез монтираните водомери на всяко водопроводно отклонение [Наредба № 4 от 14 септември 2004 г. (Обн. DV. br.88 от 8 Октомври 2004г.)]. Несключването на договор за водоснабдяване е основание за прекратяване на водоснабдяването. Водоснабдяването

се възстановява при условията и по реда за включване на нов абонат. Договорите са дългосрочни, което означава, че ВиК-операторът има гаранции, че потребителя няма да наруши договора в дълъг период. Процедурата изключва възможността от неинформираност на ВиК-оператора, относно броя на обслужваните абонати и консумираното количество питейно-битова вода.

Деформирането на договорните отношения е инструмент за осъществяване на ценова дискриминация при предоставянето на обществената услуга „питейно-битово водоснабдяване“. ВиК-операторът осъществява включване в централизираната водопроводна система на привилегирания потребителски сегмент без наличието на предварителни договори. ВиК-операторът извършва последващо водоподаване на привилегирания потребителски сегмент без сключване на индивидуални договори с общи условия.

Подходът на ВиК-оператора в село Тополчане е дискриминационен. ВиК-операторът не сключва договори с привилегирания потребителски сегмент. За тази група потребители, ВиК-услугите са безвъзмездни и не пораждаат финансови задължения. В резултат, не се пораждаат търговски отношения и липсва размяна. Сделката е еднопосочна. ВиК-операторът поема едностранни задължения спрямо привилегираните потребители, изразяващи се в безвъзмездно включване на имота към общата водоснабдителна система, безвъзмездно и неограничено водоподаване от общата водоснабдителна система, отказ от индивидуално отчитане на консумираната питейно-битова вода. Разменни отношения възникват единствено между ВиК-оператора и дискриминираните потребители, но между тях са нарушени принципите на еквивалентността и реципрочността на сделката.

Ценова дискриминация при предоставянето на обществената услуга „ПБВ“

Особеностите в механизма на ценова дискриминация при предоставянето на обществената услуга „питейно-битово водоснабдяване“ са обусловени от особеностите на възприетия технологично-организационен подход.

В България, като социална регулация на обществената услуга „питейно-битово водоснабдяване“, е възприет ценовия модел «единни цени», т.е. всеки ВиК-оператор установява единна пределна цена за предоставяната услуга. При този модел се елиминира големия марж в цената на услугата при използване на среднопретеглена пределна цена, както и елиминират влиянието на топографските фактори, които се явяват функция на производствените разходи за водоснабдяване. Принципалът (МРР) потвърждава прилагания ценови модел [Решение № 15 София, 27.01.2005 г., Комисия за защита на конкуренцията] :

„На територията на "ВиК" ООД, Сливен са въведени единни цени, независимо от общините и населените места“

При държавната регулация, формирането на цената на обществената услуга „питейно-битово водоснабдяване“ е изправена пред две противоположни предизвикателства:

- цената на услугата да е достатъчно висока, за да покрие разходите по производствената, ремонтната, инвестиционната и социална програми на ВиК-операторите, предвидени в одобрения петгодишен бизнес план, за гарантиране качеството на услугата и инфраструктурата.

- в социален план е необходимо цената да е достатъчно ниска, за да бъде съобразена с най-нискодоходните социално-уязвими домакинства.

При единна пределна цена ВиК-оператора не е в състояние да осъществи посочените в бизнес-плана показатели и резултати. Изход от ситуацията за ВиК-оператора е разделянето на квазипазара на два потребителски сегмента в зависимост от равнището на дохода на домакинствата: потребителски сегмент „привилегирани потребители“ и потребителски сегмент „дискриминирани потребители“. Както и прилагане на кръстосано субсидиране, като механизъм за прехвърляне на финансови задължения между потребители, независимо от забранителния текст в чл. 13 (1) т.6 от ЗРВКУ [Закон за регистрирането на водоснабдителните и канализационните услуги (Обн. ДВ. br.18 от 25 Fevruari 2005 g.)].

Ефектът на ценовата дискриминация върху се изразява в завишените разходи за потребителския сегмент „дискриминирани потребители“:

- пълните разходи за производство на услугата „питейно-битово водоснабдяване“ от потребителския сегмент „дискриминирани потребители“

- пълните разходи за производство на услугата „питейно-битово водоснабдяване“ от потребителския сегмент „привилегирани потребители“

- начислената рентабилност върху сумата от пълните разходи за производство и реализация от двата сегмента

- разходите, свързани с процеса на измерването на потребените количества питейно-битова вода са: разходи за закупуване на измервателен уред (водомер); разходи за монтиране на измервателен уред (водомер); разходи за периодичен метрологичен контрол на измервателен уред (водомер); алтернативни разходи за осигуряване на достъп за инкасаторите на търговското дружество до измервателните уреди.

Разглежда се единствено граничното състояние, когато потребителския сегмент „привилегирани потребители“ е напълно освободен от финансови задължения. Ограничаващ критерий, относно величината на единната пределна цена е параметъра «социална поносимост» на цената на услугата, който е бариера пред неограниченото нарастване на цената на услугата. Изчисляването на социална поносимост на цената е математически подход за идентификация на маргиналните групи, които не са в състояние да си плащат услугата.

Възможността за ценова дискриминация се определя от факта, че потребителя няма пълната информация за цените, по която продава фирмата на различни пазарни сегменти. ВиК-операторът трансформира реалното водопотребление от страна на потребителския сегмент „привилегирани потребители“ и включването му в параметъра „обща загуба на вода“. Показателят «обща загуба на вода» представлява произведената продукция от

предприятието, но негодна за крайна реализация на пазара (брак на продукцията). Предприятието е извършило разходи за производството на тази продукция и те участват във формирането на себестойността на крайния продукт. Тези разходи, отнесени в процент към себестойността на годната продукция формират показателя «равнище на производствения брак». В случая, в показателя «обща загуба» на вода елементът «физически загуба на вода», представлява непоправим брак, тъй като продукцията е безвъзвратно нереализуема, а от друга страна той има характеристиката на планиран брак. Физическите загуби идентифицират проблемите в производствения процес, докато търговските загуби идентифицират проблемите в процеса на реализация на продукцията. Физическите загуби на вода са в резултат на чисто технически или технологични причини и тяхното отстраняване се извършва с конкретни инженерни дейности – ремонтни или строително-монтажни дейности. Търговските загуби на вода са основно в резултат на организационни причини. От икономическа гледна точка, търговските загуби се изчисляват по продажна (пределна) цена, докато физическите загуби - по себестойността. Това означава, че най-ефективният начин за намаляване на общите загуби на вода е чрез намаляване на търговските загуби.

Подходът, който използват ВиК-операторите, за прикриване на осъществяваната ценова дискриминация е хиперболизиране на параметъра „физически загуби на вода“. Това означава, че една нелоялна търговска практика, свързана с параметъра „търговски загуби на вода“ се представя като инфраструктурен проблем, който е елемент на технологичния фактор на макросредата. Подмяната на параметрите е свързана със социалния фактор на макросредата. ВиК-операторът е длъжен да формира цена на услугата, която да бъде съобразена с дохода на всички домакинства, които са в съответния териториален обхват на неговата дейност. Това означава, че той е длъжен да формира най-ниската цена, съобразена с възможностите на най-нискодоходните домакинства. Финансирането на разходите по производствената, ремонтната, инвестиционната и социална програми, предвидени в одобрения пет-годишен бизнес план, би следвало да се осъществи чрез външно допълнително субсидиране.

Чрез нормативната регулация се създават две паралелни търговски практики при предоставянето на една и съща услуга. От една страна, използването на измервателни устройства за осигуряване на точност и достоверност в търговските плащания, гарантирани със закон и от друга, възможностите регламентирани в подзаконов нормативен акт за прилагане на косвени методи за определяне на количествени величини. Дискриминационните текстове нарушават добрите търговски практики и пряко ерозират системата на измерване и метрологичен контрол при предоставянето на обществената услуга «питейно-битово водоснабдяване». Въвеждането на дискриминационни условия като легална търговска практика е основен инструмент за реализирането на корупционни практики:

- институционалната възможност за нерегистриране на потребители без водомери (частично или изцяло)
- институционалната възможност за неотчитане на водата за поливни цели (частично или изцяло)
- институционалната възможност за неотчитане на водата за строителство (частично или изцяло).

Заклучение

Ценовата дискриминация е политика на ценообразуване с изразена социална неефективност. Цената трябва да покрива пълните разходи за производство и рентабилността. Икономическия смисъл на тази политика е реализирането на кръстосано субсидиране между потребителите. Целта е потребителският сегмент дискриминирани потребители да поеме разходите (субсидира) потребителския сегмент привилегировани потребители. Ценова дискриминация се прилага от фирма-монополист, защото тя контролира изцяло предлагането на дадена услуга (т.е. ценовата дискриминация е възможна само на несъвършени пазари)

Ценова дискриминация при предоставянето на обществената услуга «питейно-битово водоснабдяване» се прилага поради различията в доходите на потребителите. Най-нискодоходните домакинства формират сегмента на привилегированите потребители. Подходът е услугата да се предоставя чрез субсидия. Източник на субсидията са или останалите (дискриминираните) потребители от общността, или чрез субсидия от държавата.

Отрицателният ефект върху дискриминираните потребители се изчислява индивидуално за всеки регионален ВиК-оператор, като зависи основно от количеството на привилегированите потребители. До момента българската държавата отказва да субсидира чрез бюджета привилегированите потребители, независимо от европейската парадигма за защита правата на потребителите. Извършва се нормативна подмяна на социални параметри с несоциални, с цел защита интересите на ВиК-операторите за формиране на по-висока пределна цена. Съществува необходимост от практическо хармонизиране с европейската политиката за защита на потребителите, чиято цел е да гарантира основните стандарти за здраве и безопасност, при предоставянето на услуги; да гарантира защитата срещу незаконни или нелоялни търговски практики; да гарантира информираността на всеки отделен потребител относно политиките, които го засягат; да създаде свързана и обща среда за ефективно налагане на правилата за защита на потребителите в целия ЕС. Осигурява институционална защита на българските олигополни ВиК-оператори с цената на гражданска дискриминация (нарушаване на граждански права).

Елиминирана е възможността за прилагане на схема за целево подпомагане на най-нискодоходните домакинства, като ВиК-операторът поставя привилегированите потребители в позицията на «гратисчи» (free rider). Не е предвидена възможност за независим арбитраж при възникване на неизпълнение на договорните отношения между страните.

Литература

Закон за регистрирането на водоснабдителните и канализационните услуги (Обн. DV. br.18 от 25 Fevruari 2005 g.)

Комисия за защита на конкуренцията, <http://www.cpc.bg>
Комисия за защита от дискриминация, <http://www.kzd-nondiscrimination.com/layout/>

Наредба № 4 от 14 септември 2004 г. (Обн. DV. br. 88 от 8 Oktomvri 2004 g.).

Наредба № 1 от 5 май 2006 г. (Обн. DV. br. 43 от 26 May 2006 g.).

Пигу, А. 1985, Экономическая теория благосостояния, М. Ракарова, С., А. Еленкова. 2012. Индустириална икономика, С.

Решение № 15 София, 27.01.2005 г., Комисия за защита на конкуренцията.

Статията е препоръчана за публикуване от кат. „Икономика“.